

माहिती अधिकार अधिनियम, 2005

माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 हा प्रत्येक नागरिकाला शासनाकडील माहिती मिळवण्याचा कायदेशीर हक्क देतो. सार्वजनिक प्राधिकरणांमध्ये पारदर्शकता व उत्तरदायित्व निर्माण करणे हा या अधिनियमाचा उद्देश आहे. या पुस्तकात माहिती कशी मागावी, जन माहिती अधिकाऱ्यांच्या जबाबदाऱ्या, माहिती आयोगाचे अधिकार, अपील, दंड तसेच अधिनियमातील अपवाद व मर्यादा यांचा व्यावहारिक आढावा देण्यात आला आहे. नागरिकांना माहितीचा अधिकार प्रभावीपणे वापरता यावा, हा या पुस्तकाचा मुख्य हेतू आहे.

- माहिती कायदेशीर हक्क
- 30 दिवसांत माहिती देणे बंधनकारक
- जन माहिती अधिकारी (PIO) ची जबाबदारी
- माहिती आयोग - केंद्र व राज्य स्तरावर
- माहिती न दिल्यास दंडाची तरतूद
- अपील करण्याचा हक्क
- तृतीय पक्षाची माहिती - सार्वजनिक हित प्राधान्य
- अधिनियमाचा अधिभावी परिणाम (Overriding Effect)
- माहिती अधिकारातून माहिती कशी मिळते

लेखक:

अॅड.अजय सुनिल माने
(B.A.LLB.LLM)

अॅड.श्रुतिका मोहन गोचडे
(B.A.LLB)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५

(सन २००५ चा अधिनियम क्रमांक २२) (१ डिसेंबर २०१४ रोजी यथाविद्यमान)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ हा प्रत्येक नागरिकाला शासनाकडील माहिती मिळवण्याचा कायदेशीर हक्क देतो. सार्वजनिक प्राधिकरणांमध्ये पारदर्शकता व उत्तरदायित्व निर्माण करणे हा या अधिनियमाचा उद्देश आहे. या पुस्तकात माहिती कशी मागावी, जन माहिती अधिकाऱ्यांच्या जबाबदाऱ्या, माहिती आयोगांचे अधिकार, अपील, दंड तसेच अधिनियमातील अपवाद व मर्यादा यांचा व्यावहारिक आढावा देण्यात आला आहे. नागरिकांना माहितीचा अधिकार प्रभावीपणे वापरता यावा, हा या पुस्तकाचा मुख्य हेतू आहे.

प्रस्तावना

माहिती हा प्रत्येक नागरिकाचा मूलभूत हक्क आहे. परंतु अनेकदा कायदे आणि नियम जटिल भाषेत असल्यामुळे सामान्य नागरिकांना त्याचा उपयोग करणे कठीण होते. माहितीचा अधिकार कायदा, २००५ हा हक्क प्रत्येक व्यक्तीला सरकारी व सार्वजनिक संस्थांकडून माहिती मागवण्याची संधी देतो, ज्यामुळे पारदर्शकता आणि जबाबदारी सुनिश्चित होते.

हा ग्रंथ सर्वसामान्य लोकांसाठी सोपा आणि समजण्यास सुलभ बनविण्याचा प्रयत्न आहे. यात माहिती मागवण्याची प्रक्रिया, अर्ज कसा तयार करावा, कोणत्या परिस्थितीत कोणाकडून माहिती मिळवता येईल याबाबत मार्गदर्शन दिले आहे. हे पुस्तक वाचकाला माहितीचा अधिकार हक्क समजून घेण्यास आणि त्याचा योग्य उपयोग करण्यास मदत करेल.

या पुस्तकाच्या माध्यमातून प्रत्येक नागरिकाला हा संदेश देण्याचा प्रयत्न केला आहे की, माहिती मिळवणे हा फक्त अधिकार नाही, तर आपल्या हक्कांची जाणीव आणि जबाबदारी देखील आहे. जर आपण आपल्या हक्कांचा योग्य वापर केला तर आपली लोकशाही अधिक मजबूत होईल आणि समाजात पारदर्शकता निर्माण होईल.

पुस्तकाचे उद्दिष्ट

1. माहितीचा अधिकार कायदा, 2005 सर्वसामान्य लोकांसाठी सोप्या आणि समजण्यास सुलभ भाषेत समजावणे.
2. नागरिकांना त्यांच्या माहिती हक्कांचा योग्य उपयोग कसा करायचा हे शिकवणे.
3. माहिती मागवण्याची प्रक्रिया, अर्ज तयार करणे आणि सरकारी/सार्वजनिक संस्थांकडून माहिती मिळवण्याचे मार्गदर्शन देणे.
4. पारदर्शकता आणि जबाबदारी या लोकशाहीच्या मूलभूत तत्त्वांची जाणीव निर्माण करणे.
5. नागरिकांना माहिती मिळवणे हा फक्त हक्क नाही, तर समाजातील सकारात्मक बदल घडवण्याची ताकद आहे हे समजावणे.
6. वाचकांना प्रेरित करणे आणि सशक्त बनवणे, जेणेकरून ते स्वतःचे हक्क जाणून घेऊन त्यांचा योग्य उपयोग करतील.

Key Highlights

- माहिती मिळवण्याचा कायदेशीर हक्क
- 30 दिवसांत माहिती देणे बंधनकारक
- जन माहिती अधिकारी (PIO) ची जबाबदारी
- माहिती आयोग – केंद्र व राज्य स्तरावर
- माहिती न दिल्यास दंडाची तरतूद
- अपील करण्याचा हक्क
- तृतीय पक्षाची माहिती – सार्वजनिक हित प्राधान्य
- अधिनियमाचा अधिभावी परिणाम (Overriding Effect)

श्रुतिका मोहन गोचडे

लेखक

अजय सुनील माने

संपर्क:

☎ : ७२६३८८९२९२

📧 : कायद्याच आणि फायद्याच

ईमेल: asconsultancy69@gmail.com

सूची (Index)

प्रकरण एक प्रारंभिक

१. संक्षिप्त नाव, व्याप्ती व आरंभ.

२. व्याख्या

प्रकरण दोन

माहितीचा अधिकार आणि सार्वजनिक प्राधिकरणांची कर्तव्ये

(RTI Act, 2005 – Part II)

कलम ३ – माहितीचा अधिकार

कलम ४ – सार्वजनिक प्राधिकरणांची कर्तव्ये

कलम 5 – जन माहिती अधिकारी (PIO) व सहाय्यक PIO यांची नेमणूक

कलम 6 – माहिती मिळवण्यासाठी अर्ज करण्याची पद्धत

कलम 7 – अर्जावर निर्णय देणे व कालमर्यादा

कलम 8 – माहिती प्रकट करण्याबाबत अपवाद

कलम 9 – विशिष्ट कारणांवर माहिती नाकारणे

कलम 10 – पृथक्करणीयता (माहितीचा काही भाग देणे)

कलम 11 – तृतीय पक्षाशी संबंधित माहिती

प्रकरण तीन

केंद्रीय माहिती आयोग

(RTI Act, 2005 – Part III)

कलम 12 – केंद्रीय माहिती आयोगाची स्थापना

कलम 13 – मुख्य माहिती आयुक्त व माहिती आयुक्तांचा पदावधी व सेवेच्या शर्ती

कलम 14 – मुख्य माहिती आयुक्त किंवा माहिती आयुक्तांना पदावरून दूर करणे

प्रकरण चार

राज्य माहिती आयोग

(RTI Act, 2005 – Part IV)

कलम 15 – राज्य माहिती आयोगाची स्थापना

कलम 16 – राज्य मुख्य माहिती आयुक्त व राज्य माहिती आयुक्तांचा पदावधी व सेवेच्या शर्ती

कलम 17 – राज्य मुख्य माहिती आयुक्त किंवा राज्य माहिती आयुक्तांना पदावरून दूर करणे

प्रकरण पाच

माहिती आयोगांचे अधिकार व कार्य, अपील व शास्ती

(RTI Act, 2005 – Part V)

कलम 18 – माहिती आयोगांचे अधिकार व कार्य

कलम 19 – अपील करण्याची प्रक्रिया

कलम 20 – दंड व शास्ती

प्रकरण सहा संकीर्ण तरतुदी

(RTI Act, 2005 – Part VI)

कलम 21 – सद्भावनेने केलेल्या कृतीला संरक्षण

कलम 22 – अधिनियमाचा अधिभावी परिणाम

कलम 23 – न्यायालयांच्या अधिकारितेस आडकाठी

कलम 24 – विवक्षित संघटनांना हा अधिनियम लागू नसणे

कलम 25 – संनियंत्रण व अहवाल देणे

कलम 26 – समुचित शासनाने कार्यक्रम तयार करणे

कलम 27 – समुचित शासनाचा नियम करण्याचा अधिकार

कलम 28 – सक्षम प्राधिकरणाचा नियम करण्याचा अधिकार

कलम 29 – नियम सभागृहापुढे ठेवणे

कलम 30 – अडचणी दूर करण्याचा अधिकार

कलम 31 – निरसन

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५

(२००५ चा अधिनियम क्रमांक २२)

हा अधिनियम सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या कामकाजात पारदर्शकता व उत्तरदायित्व वाढविण्यासाठी करण्यात आला आहे.